

สารัตถธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการอุปสมบททางพระพุทธศาสนา*

ESSENTIALS APPEARED

AT THE ORDINATION CEREMONY IN BUDDHISM

พระครูประสุตโพธิคุณ (จิภาณ สุวรรณรงค์)

Phrakru Prasutbodhikun (Jipanu Suwannarong)

หน่วยวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Songkhla Unit of Academic Service, Thailand

E-mail: suwannarong.09@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อตอบข้อสงสัยที่ว่า การอุปสมบทเป็นเรื่องเกี่ยวกับพิธีกรรม ทำอย่างไรพิธีกรรมการอุปสมบทจึงจะเกิดประโยชน์อย่างแท้จริง เป็นการค้นหาสารัตถธรรมจากพิธีกรรมการอุปสมบท การอุปสมบทเป็นการให้ผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการเปลี่ยนแปลงจากเพศฆราวาสมาสู่เพศบรรพชิต ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของเพศพระภิกษุ ด้วยการประพฤติปฏิบัติอย่างมั่นคงในองค์แห่งภิกษุใหม่ 5 ประการ อันประกอบด้วย 1) การสำรวมในพระปาติโมกข์ รักษาศีลเคร่งครัด ทั้งในส่วนเว้นข้อห้าม และทำตามข้ออนุญาต 2) สำรวมอินทรีย์ 3) พุทศุยมียุขบเขต 4) ปลีกกายอยู่สงบ และ 5) ปลุกฝังความเห็นชอบ เพื่อการบำเพ็ญอุปนิสัยให้เป็นผู้มีความสุข เยือกเย็น มีวิจารณ์ญาณในการตัดสินใจ มีความเข้าใจสารัตถธรรมในหลักกรรมวาจา 6 อันประกอบด้วย 1) สัตถุกรรมวาจา ความเคารพในพระศาสดา 2) ธรรมกรรมวาจา ความเคารพในพระธรรม 3) สังฆกรรมวาจา ความเคารพในพระสงฆ์ 4) ลิงขาคกรรมวาจา ความเคารพในการศึกษา 5) อัปมัทกรรมวาจา ความเคารพในความไม่ประมาท และ 6) ปฏิสันถารกรรมวาจา ความเคารพในปฏิสันถาร หลักความกตัญญูทศเวทที่ต่อบิดามารดา ผู้มีอุปการคุณ อีกทั้ง ช่วยขัดเกลาผู้บวชให้เป็นผู้มีสัมมาทิฐิเป็นฐานในการดำเนินชีวิตตามครรลองครองธรรมด้วยการฝึกอบรมความประพฤติทางกาย วาจาและจิตใจให้มีความเข้มแข็ง มั่นคง เป็นสุข และให้มีความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงด้วยหลักไตรสิกขา อันประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อเป็นการปลุกฝังความเป็นผู้นำทั้งระดับบุคคล ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ

คำสำคัญ: สารัตถธรรม, พิธีกรรมการอุปสมบท, พระพุทธศาสนา

---

* Received 1 May 2020; Revised 16 May 2020; Accepted 2 June 2020

Abstract

This academic article was to aim at doubtfully answering how to the ordination which is the ceremony will be the authentic benefits. It was to search for the essentials from the ordination ceremony. The ordination is to give the faithful persons in Buddhism to entry into developing one's own life quality based on the change from the laity status becoming into the monkhood that resulted to their transformation of duties in regard to conduct in the five qualities which should be established in newly ordained monks consisting of 1) restraint in accordance with the monastic code of discipline and the fundamental training – rules, 2) restraint of the senses, 3) restraint as regards talking, 4) seclusion as to the body, and 5) cultivation of right views. These are to incubate their habits to be discreetly, bleak, to think critically for decision, to understand the essentials in the 6 doctrines of appreciative action consisting of 1) reverence for the Master, 2) reverence for the Dhamma, 3) reverence for the Order, 4) reverence for the Training, 5) reverence for the earnestness, and 6) reverence for the hospitality. The essential of ordination is a path of one who is grateful and repays the done favour like parents and others, also is to be refined the new monk becoming one who is right views to establish morally one's own way of life with training physically, verbally and mentally to be strong, stable, happy and to realize things as they really are based upon the principle of Threefold Training or Tri – sikkha consisting of Sila morality, Samadhi concentration and Panya wisdom. All of them are to cultivate the leadership leading to develop the personal, family, social and national levels.

Keywords: Essentials, Ordination Ceremony, Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนามีพิธีกรรมมากมายที่สืบต่อกันมาอย่างไม่ขาดสาย หนึ่งในพิธีกรรมเหล่านั้นก็คือ พิธีกรรมการอุปสมบท การอุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาได้เริ่มขึ้นตั้งแต่พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปโปรดนักพรตทั้ง 5 ประกอบด้วย โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ดังปรากฏหลักฐานในธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมสังคายนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี แคว้นกาฬี และท่านโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม เรียกว่า ธรรมจักขุ คือ รู้ชัดว่า สิ่งใด ๆ มีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวง

มีการดับไปเป็นธรรมดา ภาษาบาลีว่า ยงกิลจิ สมุทยธมฺมํ, สพุพฺพตํ นิโรธธมฺมนติ.(วินย 4/15/15) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500) พระพุทธเจ้าทรงประทานการอุปสมบทให้ ท่านโกณฑัญญะเป็นพระสงฆ์องค์แรก ที่ถือกันว่า เป็นวันที่พระรัตนตรัยเกิดขึ้นครบถ้วน คือ มีสังฆรัตนะเกิดขึ้นในโลก การอุปสมบทเกิดขึ้นโดยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ที่พระพุทธเจ้า ทรงประทานให้ด้วยพระองค์เอง ต่อมานักพรตที่เหลืออีก 4 ท่านได้อุปสมบทด้วยวิธี เอหิภิกขุอุปสัมปทาเช่นเดียวกัน นักพรตทั้ง 5 นี้ เรียกว่า เบญจวัคคีย์ นับเป็นนักบวช หรือ พระสงฆ์กลุ่มแรกในพระพุทธศาสนา ในช่วงแรกของการเผยแผ่หลักคำสอนของพระสัมมาสัม พุทธเจ้า ได้มีการอุปสมบทให้ผู้ที่มีความศรัทธาเลื่อมใส เป็นพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เป็นจำนวน 60 องค์ พระพุทธเจ้าจึงทรงส่งพระสาวกเหล่านั้นไปเผยแผ่หลักคำสอนในท้องถิ่น ต่าง ๆ และมีผู้มาขออุปสมบทในพระพุทธศาสนาจำนวนมาก ความเจริญรุ่งเรืองของ พระพุทธศาสนาในยุคเริ่มต้น สังเกตได้จากการยอมรับของเจ้าลัทธิทั้งหลาย เช่น ท่านอรุเวลกัสสปะ ท่านคยากัสสปะ ท่านนทีกัสสปะ และการยอมรับของชนชั้นนำในสังคม อินเดียยุคโบราณ เช่น พระเจ้าพิมพิสาร แห่งแคว้นมคธ เมื่อมีการขยายตัวเพิ่มขึ้น มีผู้เข้ามาขอ บวชมากขึ้น เพื่อแบ่งเบาภาระของพระพุทธเจ้า จึงทรงประทานการบวชให้สงฆ์รับไป ดำเนินการอีกส่วนหนึ่ง ทรงประทานอนุญาตให้พระสงฆ์ให้การอุปสมบทได้ด้วยวิธีที่เรียกว่า ติสระณูปสัมปทา คือ การให้กล่าวขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ต่อมาให้ใช้วิธีผู้ตติจตุตถ กรรมวาจา คือ การสวดผู้ตติ 4 ครั้ง และในปัจจุบัน การอุปสมบทได้ยึดตามแนววิธีผู้ตติจตุตถ กรรมวาจา

สำหรับชาวไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา การบวชเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เพราะภิกษุเป็นกลุ่มหนึ่งที่ต้องรับผิดชอบต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ เปรียบเสมือนพีคนโตที่ต้องคอยดูแลน้อง ๆ อีก 3 กลุ่ม คือ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา กล่าวคือ เสาหลักในการค้ำจุนพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสถาพร ดำรงอยู่ได้ ต้องอาศัยพุทธบริษัท 4 ดังกล่าว พระสงฆ์เป็นทัพหน้า ส่วนอุบาสก อุบาสิกา เป็นทัพหนุน เกื้อกูลต่อการในการผดุง รักษาพระพุทธศาสนา การบวชพระเป็นเรื่องจำเป็น เพื่อรักษาหน่อเนื้อพุทธางกูรเอาไว้ เพราะ เราไม่ทราบว่า จะมีพระรูปใดบ้างที่พร้อมอุทิศตนเองเพื่อสืบต่อพระพุทธศาสนา ท่านอาจบวช เรียกว่า ถวายชีวิต มอบชีวิตไว้ในพระพุทธศาสนา หรือแม้ว่า กุลบุตรคนใดบวชแล้ว เรียน พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เข้าใจหลักธรรมดี แต่ปรารถนาที่จะลาสิกขาออกมาเป็น ฆราวาส เขาเหล่านั้น ก็ยังเป็นประโยชน์ต่อสังคมได้มาก ข้อเท็จจริงวันนี้ พระผู้ใหญ่หลายรูป ระดับสมเด็จ รองสมเด็จ หรือเจ้าคณะต่าง ๆ ส่วนมากมาจากการบวชเรียน หากท่านเหล่านั้น มิได้บวชเรียน ชาวพุทธคงไม่มีโอกาสเห็นท่านเหล่านั้นได้ทำหน้าที่ดังที่เราเห็นกันอยู่ การบวช เรียน ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญของชาติบ้านเมืองและของพระพุทธศาสนา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการบวชในสังคมไทย สรุปเป็น 4 ข้อ คือ 1) เป็นการทำหน้าที่ของ

พุทธศาสนิกชน หมายความว่า พุทธศาสนิกชนนั้น อยากร่วมกันรักษาพระพุทธศาสนา โดยรักษาพระธรรมวินัยให้เจริญมั่นคง เพราะว่าถ้าพระพุทธศาสนา คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ยังดำรงอยู่ ก็จะเป็นประโยชน์แก่คนทั้งหลาย ช่วยให้เขามีชีวิตที่ดีงาม และสังคมร่มเย็นเป็นสุข วิธีที่ดีที่สุดในการรักษาพระพุทธศาสนาก็คือ การบวชเข้าไปเรียนรู้พระธรรมวินัย และรักษาถ่ายทอดคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าต่อกันไป เรียกว่า สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา 2) เป็นการทำหน้าที่ของคนไทย หมายความว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาอยู่ในสังคมไทย และได้กลายเป็นมรดกของชนชาติไทย คนไทยได้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นทรัพย์สมบัติที่มีค่าสูงสุดของประเทศชาติและสังคมของเรา เพราะว่าเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาแล้ว ก็ให้หลักคำสอน ทำให้คนประพฤติดีงาม เป็นหลักให้แก่สังคม ทำให้สังคมอยู่กันได้ด้วยสันติสุข มีการเบียดเบียนกันน้อยลง ถ้ามีคนดีมากกว่าคนชั่ว สังคมนี้อยู่ได้ พระพุทธศาสนาได้ช่วยให้คนมากมายกลายเป็นคนดี 3) เป็นการสนองพระคุณของบิดามารดา เราถือกันเป็นประเพณีว่า ถ้าใครได้บวชลูกแล้ว ก็ได้บุญมาก ช่วยให้พ่อแม่ได้เกาะชายผ้าเหลืองไปสวรรค์ ตลอดจนได้เป็นญาติของพระศาสดา การบวชเลยกลายเป็นการตอบแทนคุณของบิดามารดา การตอบแทนด้วยวัตถุสิ่งของ เป็นของภายนอก ไม่ใช่เนื้อหาสาระที่แท้จริง ไม่เข้าไปถึงเนื้อแท้ของจิตใจ และไม่ทำให้ชีวิตดีงาม ประเสริฐ แต่ถ้าเราชักจูงให้พ่อแม่เข้าสู่ธรรมะได้ ให้ท่านเป็นคนดีงามมีปัญหาได้ นั่นคือทำให้ท่านได้สิ่งมีค่าเป็นสาระของชีวิต จึงถือว่าการตอบแทนพระคุณอย่างสูงสุด 4) เป็นการศึกษาฝึกอบรมพัฒนาตนเอง จุดหมายของการบวช คือ การพัฒนาชีวิตทั้งในด้านความประพฤติทางกาย วาจา ทั้งในด้านจิตใจที่จะมีความดีงามเข้มแข็งมั่นคงเป็นสุข และในด้านปัญญา คือความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตรงตามความเป็นจริง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556)

ปัจจุบัน เรื่องการบวชเรียนเริ่มเป็นปัญหา เริ่มมีความเห็นแย้ง เริ่มมีคนไม่เห็นความสำคัญของการบวชเรียน แต่ถามว่า พระสงฆ์ยังเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมไทยหรือไม่ เรื่องนี้พระไพศาล วิสาโล ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า แม้ทุกวันนี้ ชาวเราจะสามารถสอนธรรมะได้ แต่พระสงฆ์ก็ยังมีมีความสำคัญในการสืบทอดคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนาอยู่ โดยเฉพาะในเถรวาท ความต่อเนื่องของหลักธรรมคำสั่งสอนเป็นสิ่งสำคัญ พระสงฆ์อยู่ในฐานะที่ดีกว่า ชาวเรา ในการสืบทอดหลักธรรมคำสั่งสอนไปยังคนรุ่นหลังได้ เนื่องจากมีหน้าที่ศึกษาและเผยแผ่ธรรมะโดยตรง ชีวิตความเป็นอยู่ก็เอื้อต่อกิจกรรมด้านนี้เต็มเวลา อีกทั้ง การที่มีคนหลายวัยอาศัยอยู่ในวัด หรือสำนักเดียวกัน ก็ช่วยให้หลักธรรมคำสั่งสอนมีโอกาสที่จะสืบทอดไม่ขาดสาย แต่พระสงฆ์จะทำหน้าที่นี้ได้ สังคมจำต้องอุปถัมภ์ค้ำชูท่าน เพื่อให้ดำรงพรหมจรรย์อยู่ได้ การที่พระสงฆ์อยู่ในสถานะเป็นที่เคารพนับถือของสังคม ไม่เพียงแต่จะทำให้ท่านสำนึกถึงพันธะหน้าที่ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้สมควรแก่การกราบไหว้ท่านนั้น หากยังเป็นการแสดงและตอกย้ำแก่ชาวเราเองว่า ชีวิตพรหมจรรย์ที่พระสงฆ์ท่านเป็นผู้แทนอยู่นั้น เป็นสิ่งสูงส่ง สมควร

ที่จะเชิดชูและรักษาไว้ให้สืบเนื่องตลอดไป ประเด็นปัญหาอยู่ที่ว่า การอุปสมบทเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ทำอย่างไรพิธีกรรมการอุปสมบทจึงจะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง ทำอย่างไรให้การบวชไม่เป็นการซ้ำเติมความทุกข์แก่สังคม ทำอย่างไรให้การบวชเป็นการปลดปล่อยสังคมออกมาจากทุกข์ หรือทำอย่างไรให้การบวชมีความหมายและมีความสำคัญต่อชีวิตได้ (พระไพศาล วิสาโล, 2546)

วิเคราะห์พิธีกรรมการอุปสมบทในพระพุทธศาสนา

ทุกพิธีกรรมมักแฝงไว้ด้วยหลักคิด หรือสัจธรรมที่บรรพบุรุษฝากเอาไว้ในพิธีกรรมนั้น ๆ และในพิธีกรรมอุปสมบท มีสัจธรรม ดังนี้

1. การฝากตัวเป็นศิษย์ โบราณถือกันว่า ในการฝากตัวเป็นศิษย์ ควรจัดดอกไม้ธูป เทียนพร้อมทั้งหมากพลู เรียกว่า เตรียมขันธ 5 ไปถวายอาจารย์เพื่อถวายตัวเป็นศิษย์ เป็นการแสดงออกซึ่งคารวะธรรม คือ การเคารพครู อาจารย์ เป็นธรรมเนียมโบราณที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา การฝากตัวเป็นกิจเบื้องต้นของผู้ที่ต้องการอุปสมบท การแสดงออกซึ่งคารวะธรรมเป็นหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา มี 6 ประการ (อง.นกก. 22/303/358) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500) คือ 1) สัตถุคารวตา ความเคารพในพระศาสดา 2) ธัมมคารวตา ความเคารพในพระธรรม 3) สังฆคารวตา ความเคารพในพระสงฆ์ 4) ลิกขาคารวตา ความเคารพในการศึกษา 5) อัปมาทคารวตา ความเคารพในความไม่ประมาท 6) ปฏิสันถาคารวตา ความเคารพในปฏิสันถาร กล่าวสำหรับการแสดงออกซึ่งความเคารพพระศาสดา สามารถกระทำได้ทั้งทางกาย วาจา และใจ การแสดงออกทางกายด้วยการกราบไหว้ การกระทำประทักษิณ คือ การเดินเวียนขวา อย่างกรณี ชาวพุทธเดินเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ ก่อนนำเจ้านาคเข้าสู่อุโบสถ นิยมเดินเวียนขวา 3 รอบ การกระทำแบบนี้ ทำตามแบบอย่างของชาวอินเดียในสมัยพุทธกาล นั่นคือ ก่อนเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ชาวอินเดียจะถวายความเคารพสูงสุดด้วยการกระทำประทักษิณ ทางวาจา ด้วยการใช้คำพูดอ่อนน้อมถ่อมตน ใช้คำพูดที่เหมาะสมในการเรียก เช่น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (ภนเต) ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สมเด็จพระชินสีห์ เป็นต้น ทางใจ คือ การมีใจที่ระลึกถึงพุทธคุณ อันประกอบด้วยพระวิสุทธิคุณ พระกรุณาธิคุณ และพระปัญญาธิคุณ การยกย่องด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์การเคารพพระธรรม การปฏิบัติบูชา คือ การปฏิบัติตามคำสั่งสอน โดยการเอื้อเฟื้อต่อพระธรรม นำธรรมะไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ไม่ย่อأيธรรมเชิดชูธรรมให้ปรากฏ และการช่วยกันประกาศธรรม การเคารพพระธรรม ธรรมะ คืออะไร ธรรมะ คือ สัจธรรม (Truth) คือ ความจริง พุทธทาสภิกขุ ได้ตีความธรรมะในหนังสือ มนุสสธรรม ไว้ 4 ความหมาย คือ 1) ธรรมะ คือ ธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติทั่วไปที่มีอยู่เองเป็นเอง เป็นไปตามธรรมชาติ เช่น มนุษย์ หรือคนมีมาในโลกโดยวิวัฒนาการ

ตามธรรมชาติ คนอื่นจะเรียกว่า พระเจ้า เราเรียกว่า ธรรมชาติ ธรรมชาติทำให้มีมนุษย์ สัตว์ ชนิดมนุษย์ หรือที่เรียกว่า คน 2) ธรรมชาติ คือ กฎธรรมชาติ หรือกฎของความจริงที่มีอยู่ใน ธรรมชาติ ที่ได้มีธรรมชาติ ที่นั่นมีกฎของความจริงอยู่ เช่น กฎของไตรลักษณ์ ประกอบด้วยกฎ ของความเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) กฎของความพร่อง (ทุกขัง) และกฎของการไม่มีตัวตนที่แท้จริง (อนัตตา) 3) ธรรมชาติ คือ หน้าที่ตามกฎธรรมชาติ คือ การปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมต่อหน้าที่ ที่ได้มีหน้าที่และมีการทำหน้าที่ ที่นั่นย่อมมีธรรมะเสมอ หากไม่มีการทำหน้าที่ ที่นั่นก็ไร้ธรรมะ ท่านพุทธทาสภิกขุยืนยันว่า หน้าที่ คือ ธรรมะ การแสวงหาธรรมะให้พบ ต้องทำหน้าที่ของตน เพราะธรรมะกับหน้าที่ คือ เรื่องเดียวกัน การปฏิบัติหน้าที่ คือ การปฏิบัติธรรม การทำหน้าที่ ถูกต้อง คือ การปฏิบัติธรรมถูกต้อง 4) ธรรมะ คือ ผลที่เกิดตามหน้าที่ที่ทำไปตามกฎธรรมชาติ ผลลัพธ์ที่เกิดจากการทำหน้าที่ ย่อมสอดคล้องกับการทำหน้าที่ของแต่ละบุคคล ทุกครั้งที่เราทำ หน้าที่ ย่อมมีผลตามมา ผลที่เกิดจากการทำหน้าที่ คือ ธรรมะ การเคารพธรรมะ ต้องเข้าใจให้ดี เพราะการเคารพธรรมะ หนทางเดียวที่กระทำได้ คือ การยอมรับความจริง แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังทรงเคารพธรรม สำหรับการเคารพพระสงฆ์ คือ การเคารพต่อ พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ยอมรับพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้ทำหน้าที่เผยแผ่ พุทธธรรมโปรดชาวโลก พระสงฆ์อยู่ในฐานะเป็นพี่ ในพุทธบริษัท 4 การดำรงอยู่ของ พระพุทธศาสนา พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญมากในการรักษาพระพุทธศาสนา การเคารพพระสงฆ์ คือ การเชื่อฟัง ปฏิบัติตามที่พระสงฆ์แนะนำ โดยการทำกิจที่ชาวพุทธพึงกระทำต่อพระสงฆ์ใน ฐานะปุชนียบุคคล (พุทธทาสภิกขุ, 2546)

2. การโกนผม ก่อนบวชเป็นพระภิกษุ เจ้านาคต้องโกนผม เพื่อเตรียมร่างกายก่อนการ อุปสมบท การโกนผม เป็นเครื่องหมายของ “การตัด” การบวช คือ การตัด การงดเว้นจาก ความเคยชินแบบเดิม ๆ เว้นจากความสุขแบบชาวบ้าน เว้นสิ่งที่ควรเว้น ในการบวชมีสิ่งที่ต้อง เว้นมากมาย ผู้ต้องการจะบวช ต้องฝึกฝนตนเองในการงดเว้นเรื่องต่าง ๆ

3. การทำพิธีชวัญนาค พิธีนี้นับเป็นพิธีรวมกลุ่มเครือญาติและแขกที่มาร่วมงานเพื่อ ร่วมพิธีทำชวัญนาค ในการประกอบพิธีนี้ หมอทำชวัญนาคจะกล่าวสวดแทรกคุณธรรมที่เจ้า นาคจะต้องใส่ใจ เพราะเป็นการพรรณนาคุณของมารดาที่อุ้มครรภ์มา พรรณนาความรัก ความ อารมณ์ที่มารดามีต่อบุตรตลอดเวลาที่มารดาอุ้มท้องเป็นเวลา 8 – 9 เดือน หรือบางคนอาจอุ้ม ครรภ์ถึง 10 เดือน การที่หมอทำชวัญนาคบรรยายความทุกข์ยากของมารดาในเวลาตั้งครรภ์ เป็นการปลุกสำนึกให้เจ้านาคมีความซาบซึ้งต่อคุณของมารดาบิดาที่มีต่อบุตร การบวชถือถือ เป็นการสนองบุญคุณมารดาบิดา และการเกิดเป็นชายมีโอกาสดำเนินการอุปสมบท ถือเป็นการตอบแทนคุณมารดาบิดา และหลักธรรมที่ปรากฏในพิธีทำชวัญนาคที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ สามัคคีธรรม ในการประกอบพิธีทำชวัญนาค ญาติ พี่ น้องที่มาร่วมงานไปร่วมในพิธีทำชวัญนาค อย่างพร้อมเพรียง จัดเป็นกายสามัคคี ส่วนแขกหรือบางคน หรือหลายคนไม่สามารถเข้าร่วม

พิธีได้ แต่มีความยินดีที่มีการทำขวัญนาค ร่วมอนุโมทนากับเจ้าภาพที่จัดให้มีการทำขวัญนาค จัดเป็นจิตสามัคคี ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะเป็นความดีอย่างหนึ่ง เพราะความพร้อมเพรียงของหมู่คณะย่อมยังประโยชน์สำเร็จได้

4. การมอบผ้าไตรจีวร การที่มารดาบิดามอบผ้าไตรจีวรให้เจ้านาค หมายถึง การยินยอมพร้อมใจให้บุตรได้บวชเรียนในพระพุทธศาสนา เพราะผ้าไตรจีวรเป็นตัวแทนของ พระไตรปิฎก คือ พระวินัยปิฎก มีผ้าอังตราวาสก (ผ้าสบง) เป็นตัวแทนของการมีระเบียบวินัย ที่พระสงฆ์ต้องปฏิบัติตาม พระสุตตันตปิฎก มีผ้าอุตตราสงค์ (ผ้าจีวร) เป็นตัวแทนของการเรียนรู้การดับทุกข์ เพราะเรื่องการดับทุกข์มีอยู่ทั้งหมดในคัมภีร์นี้ พระอภิธรรมปิฎก มีผ้าสังฆาฏิ เป็นตัวแทนของความลึกซึ้ง เป็นธรรมชั้นสูง

5. เจ้านาคกราบมารดาบิดาก่อนรับผ้าไตร เป็นการแสดงให้เห็นว่า เจ้านาคในฐานะ บุตรต้องมีความเคารพต่อมารดาบิดา และเป็นการกราบลาเพื่อเข้าสู่ร่มเงาของพระพุทธศาสนา เจ้านาคในฐานะผู้ไม่มาสู่ความชั่ว แต่มุ่งหน้าสู่ความดี การกราบลามารดาบิดาเพื่อไปบำเพ็ญ ความดี ย่อมก่อให้เกิดความปลื้มปิติของผู้เป็นบิดาเป็นมารดา เป็นการทำให้ท่านทั้งสองสม ปรารถนาในเบื้องต้น และยังเป็นการบอกให้บุตรทราบในเชิงสัญลักษณ์ว่า ลูกต้องศึกษา พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ที่พระสงฆ์สาวกทั้งหลายได้รวบรวมเอาไว้แล้ว เพราะผ้าไตร จีวรที่ใช้ห่อหุ้มร่างกาย คือ สัญลักษณ์ของพระไตรปิฎก

6. การนุ่งผ้ากาสาฬพัสดุ เป็นการแสดงให้เห็นว่า บัดนี้เจ้านาคเริ่มเข้าสู่สมณเพศ ซึ่งมีผ้ากาสาฬพัสดุเป็นเครื่องหมาย ผ้ากาสาฬพัสดุที่นำมาใช้ เรียกผ้าไตรจีวร ประกอบด้วย ผ้าสบง เรียกว่าอังตราวาสก ผ้าห่ม เรียกว่าอุตตราวาสก ผ้าทับซ้อน เรียกว่า สังฆาฏิ พุทธทาส ภิกขุ ได้อธิบายเชิงวิจารณ์ไว้ในหนังสือบวชทำไม ในการใช้ผ้าไตรจีวร ผ้าสบงเปรียบได้กับพระ วินัย พระวินัยเป็นผ้าของเร เรานุ่งพระวินัย นี้เราทำผิดไม่ได้ เราทำเลวไม่ได้ เมื่อเราเอาจีวร อุตราสงค์มาห่ม เราห่มพระสุตตันตปิฎก เราต้องรู้จักการดับทุกข์ทั้งหมดตามความมุ่งหมาย ของพระสุตตันตปิฎก เมื่อเราพาดสังฆาฏิ ให้สมบูรณ์ ให้สวยงาม นั่นหมายความว่า เราพลาด พระอภิธรรม ซึ่งเป็นคำบรรยายที่สูงที่สุด สวยสด ลึกซึ้งตามแบบของพระอภิธรรม เมื่อเราคาด ประคตเอา หมายถึง เราจะต้องเป็นผู้เข้มแข็งเหมือนที่เราคาดประคต (พุทธทาสภิกขุ, 2543)

7. พระนวกะมารับเครื่องอัฐบริขารจากมารดาบิดา เครื่องอัฐบริขาร มี 8 อย่าง (พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), 2555) คือ 1) บาตร ภาชนะสำหรับอาหาร 2) อังตรา วาสก ผ้านุ่ง นิยมเรียกว่า สบง 3) อุตราสงค์ ผ้าห่ม นิยมเรียกว่า จีวร 4) สังฆาฏิ ผ้าห่มซ้อน นิยมใช้พาดบ่า 5) กายพันธึ ประคต 6) ธัมมกรก หม้อกรองน้ำ (ชุกกรองน้ำ) 7) กล่องเข็ม (มีเข็ม มีด้ายพร้อม) 8) มีดน้อย คือ มีดตัดเล็บ นิยมใช้มีดโกน เป็นการบอกให้รู้ว่า บัดนี้ บุตรชายเป็นพระในพระพุทธศาสนาแล้ว ดังนั้น มารดาบิดาต้องแสดงความเคารพพระนวกะ ใน ฐานะที่บุตรชายอยู่ภายใต้ร่มผ้ากาสาฬพัสดุ เป็นอุดมเพศ อันเป็นสัญลักษณ์ของพระสงฆ์ใน

พระพุทธศาสนา และถูกห่อหุ้มด้วยไตรจีวร อันเป็นเครื่องหมายแห่งพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

8. การที่พระอุปัชฌาย์คล้องบาตรให้ เป็นการบอกให้ทราบว่าเป็นการบวชต่อไป การเลี้ยงชีพของพระภิกษุ ทำได้หนทางเดียวเท่านั้น คือ การบิณฑบาต ขอบอาหารจากชาวบ้านในการเลี้ยงชีพ ภิกษุจะไปประกอบอาชีพอื่นมิได้ เพราะการเลี้ยงชีพโดยวิธีอื่น มิใช่การเลี้ยงชีพของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์จะต้องดำรงตนแบบที่เรียกว่า “ปรตตูปชีวี” คือ การอาศัยอาหารที่ชาวบ้านจัดหาให้ และต้องสนองชาวบ้านที่เลี้ยงดู ด้วยการนำคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ได้ศึกษาเล่าเรียนไปสอนชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านดำรงตนอยู่ในศีลในธรรม บาตรกลายเป็นอุปกรณ์เพียงอย่างเดียวในการรับอาหารจากชาวบ้านเพื่อประทังชีพของภิกษุ บาตรเป็นสัญลักษณ์ของการไม่สะสมอาหาร รับเท่าที่จะฉันได้ ไม่ต้องเก็บอาหารไว้ค้างคืน แสดงถึงความสันโดษ และความมกน้อยในการแสวงหาอาหาร มีชีวิตอย่างพอเพียง ไม่โลภมาก รู้ความพอประมาณในการบริโภค ปฏิบัติตนตามหลักโอวาทปาติโมกข์

9. พระอุปัชฌาย์บอกตจปัญจกรรมฐาน คำว่า ตจปัญจกรรมฐาน คือ สิ่งที่ควรพิจารณาเป็นอารมณ์กรรมฐาน 5 ประการ อันประกอบด้วย เกสา ผมทั้งหลาย โลมา ขนทั้งหลาย นขา เล็บทั้งหลาย ทนตา ฟันทั้งหลาย ตโจ หนังกุ้มร่างกาย เหล่านี้ คือ กรรมฐานเบื้องต้นที่พระอุปัชฌาย์บอกไว้ตอนบวช เพราะสิ่งเหล่านี้ คือ หลักธรรมะ สำหรับกำราบมาร เมื่อมีมารมาผจญ หรือ อุบายปราบกิเลสทั้งหลายที่มาในรูปของธิดาพญามาร คือ เกสา โลมา นขา ทนตา ตโจ เรื่องแบบนี้เป็นเรื่องที่พระพุทเจ้าทรงประทานแก่ภิกษุไว้ต่อสู้กับมารเหล่านั้น พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) เรียกว่า อาวุธประหารกิเลสที่เป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ตัวใหญ่ คือ ราคะ ตัณหา ความอยากในกาม หนุ่ม ๆ มันคึกคักนัก หากฉันอาหารมือเดียวยังไม่เป็นอะไรมาก ถ้าฉัน 2 มือ 3 มือ มันคึก กำลังส่วนเกินมันมาก อันนี้ต้องลดความคิดในทางกาม โดยลดอาหารให้ร่างกายมันอ่อนล้า ก็ไม่มีอะไร เบาลงไป แต่ถ้ารับประทานอาหารมาก อร่อย มันก็คึก ถ้าจิตมันคึกคักในกามารมณ์ขึ้นมา พระพุทเจ้าให้เครื่องมือแล้ว คือ กรรมฐาน 5 พิจารณา ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ให้เห็นเป็นของไม่สะอาด เป็นการเปลี่ยนอารมณ์ (พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), 2543)

10. การแจกทาน หรือการโปรยทานหน้าพระอุโบสถ เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่แฝงไว้ด้วยหลักธรรม คือ การสลัดความเห็นแก่ตัว มนุษย์มักมีความเห็นแก่ตัว แต่การบวช คือ การสลัดความเห็นแก่ตัว ความเห็นแก่ตัวเป็นนามธรรม การสละ (จาคะ) ก็เป็นนามธรรม เพื่อจะแสดงออกให้เห็นเป็นรูปธรรม จึงใช้การโปรยทาน เป็นตัวแบบอย่างหนึ่งว่า การบวชต้องบวชเพื่อสละความเห็นแก่ตัวออกไป และแสดงนัยให้เห็นว่า คนเรามากยึดติด มักแสวงหาเงินทอง และยึดมั่นกับทรัพย์สินเงินทอง แต่การบวชต้องขจัดความเห็นแก่ตัวออกไป การเสียสละเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งในหลักสัมปรายิกัตถประโยชน์ 4 ประการ (อง.อฎฐก.23/144/292)

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500) คือ 1) สัทธา ความเชื่อมั่นในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า การบวช เป็นแสดงออกซึ่งความเชื่อมั่นของตนต่อพระพุทธศาสนา จึงยอมตนเข้ามาบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา โดยดำเนินตามบรรพบุรุษที่เคยปฏิบัติกันมา นั่นคือ เมื่อถึงเวลาที่เหมาะสมก็บวช 2) ศีล คือ หลักปฏิบัติตนตามกรอบของศีลธรรม งดเว้นจากความชั่วทุกชนิด ทำตนเป็นคนสะอาดด้วยอำนาจแห่งศีล ขำระกายทุจริต คือ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกามทั้งหลาย วจีทุจริต คือ การพูดเท็จ การพูดคำหยาบ การพูดยุให้แตกแยก การพูดจาเหลวไหลไร้สาระ หรือ การพูดเพ้อเจ้อ 3) จาคะ คือ การเสียสละ นับตั้งแต่การเสียสละทรัพย์สิน เงิน ทอง การเสียสละอวัยวะ เลือดเนื้อ และการเสียสละชีวิตตนเองเพื่อผู้อื่น ถือเป็น การเสียสละขั้นสูงสุด 4) ปัญญา การพิจารณาไตร่ตรองสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยความรู้เท่าทัน ไม่ตกอยู่ภายใต้อคติทั้ง 4 (อง.จตุกถ.21/17/23) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500) คือ 1) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรัก ความรักทำให้คนตาบอด มองไม่เห็นชั่ว – ดี 2) โทสาคติ ลำเอียงเพราะโกรธ ความโกรธ ทำให้ปัญญาเสื่อม มองไม่เห็นอรรถไม่เห็นธรรม 3) โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง ความหลงคือ การเพิ่มพูนอวิชชาให้เกิดได้ง่าย และ 4) ภยากติ ลำเอียงเพราะกลัว ความกลัวทำให้ตัดสินใจผิดพลาดได้ง่าย ที่สำคัญ มีปัญญารู้เท่าทันโลกธรรมทั้ง 8 ประการ (อง.อฎฐก.23/96/159) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500) ประกอบด้วย มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ มีสุข มีทุกข์ มีนินทา มีสรรเสริญ ที่มีอยู่คู่กับโลกตลอดมา และตลอดไป

11. การบวช คือ การเปลี่ยนบทบาทของชีวิต การเปลี่ยนแปลงจากเพศฆราวาสมาสู่เพศบรรพชิต นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของตนในฐานะเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา หน้าที่หรือกิจของพระนวกะ พระนวกะ หรือภิกษุผู้บวชใหม่ควรประพฤติอย่างมั่นคง (อง. ปญจก. 22/114/156) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500) ดังนี้ 1) ปาติโมกข์สังวร คือ การสำรวมในพระปาติโมกข์ อันเป็นวินัยของภิกษุ มีทั้งสิ้น 227 ข้อ มีทั้งส่วนที่เป็นข้ออนุญาตและข้อห้าม กระทำ มีทั้งอาบัติหนัก เรียกว่า ครุกาบัติ เป็นนอกเตจิจฉา คือ แก้ไขไม่ได้ คือ อาบัติปาราชิก 4 ข้อและอาบัติเบา เรียกว่า ลหุกาบัติ เป็นสเดจิจฉา คือ แก้ไขได้ 2) อินทริยสังวร คือ การสำรวมระวังอินทริย คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีสติระวังมิให้กิเลสเข้าครอบงำ ระวังใจมิให้ยินดียินร้าย เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริยทั้ง 6 เมื่อตามองเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นรู้รส กายสัมผัส ใจรับอารมณ์ 3) ภัสสปริยัตตะ คือ การพูดคุยมีขอบเขต คือ จำกัดการพูดคุยน้อย รู้ขอบเขต ไม่เอิกเกริกเฮฮา 4) กายวูปกาสะ คือ ปลีกายอยู่สงบ อยู่ในเสนาสนะอันสงบ สงัด ไม่พลุกพล่านด้วยผู้คน 5) สัมมาทัสสนะ คือ การปลุกฝังความเห็นชอบ หรือ การเสริมสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้น ใช้สติปัญญาพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยหลักโยนิโสมนสิการ หรือ ศึกษาหลักธรรมสำหรับพระนวกะเพื่อพัฒนาความรู้ของตนให้แจ่มชัดยิ่งขึ้น

หน้าที่ของพระนวกะตามที่ปรากฏข้างต้น เป็นเรื่องที่พระนิสยาจารย์ที่พระนวกะอยู่อาศัยด้วยต้องอบรมสั่งสอนศิษย์ ด้วยเหตุที่ว่า การที่พระนวกะ คือ ผู้เข้ามาบวชใหม่ยังไม่รู้ตัวตนเองต้องปฏิบัติตนอย่างไร จึงจำเป็นต้องให้การอบรมสั่งสอน เพื่อป้องกันความผิดพลาดในการใช้ชีวิต เพื่อความกระจ่างในหน้าที่ของพระนวกะ ขอขยายความเพิ่มเติม ดังนี้ 1) วินัยบัญญัติ คือ ข้อที่ภิกษุต้องปฏิบัติ อันเป็นที่มาของศีล 227 ข้อ ความผิดอะไรที่ภิกษุทำไม่ได้เมื่อทำแล้วต้องถูกปรับเป็นอาบัติ หรือความผิดทันที เรียกว่า ต้องอาบัติหนัก (ครุกาบัติ) เป็นความผิดชนิดที่เรียกว่า ปาราชิก เป็นนอตกิจฉา แก้ไขไม่ได้ ต้องสึกออกจากความเป็นพระทันที เพราะต้องพ้นจากความเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ถึงแม้จะผินอยู่ต่อไปก็เปรียบเสมือนต้นตาลยอดด้วน คือ หหมดโอกาสเจริญในพระพุทธศาสนาอีกต่อไป ส่วนอาบัติเบา (ลหุกาบัติ) เป็นสเทกัจฉา ยังแก้ไขได้ แต่ต้องประพฤติตามเกณฑ์ของการออกจากอาบัติหรือการพ้นจากอาบัติ เช่น อาบัติสังฆาทิเสส ส่วนความผิดเล็กน้อย เช่น อาบัติทุกกฏ ก็มีวิธีในการออกจากอาบัติเช่นกัน พระนวกะต้องเรียนรู้พระวินัยและสำรวมในพระปาติโมกข์ เรียกว่า ปาติโมกขสังวร 2) การทำหน้าที่ของอายตนะภายใน ได้แก่ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย และ มโน โดยปกติ มันทำหน้าที่ของตนอยู่แล้ว แต่ถ้าไม่ระมัดระวัง หรือสังวร สำรวมอินทรีย์แล้วจะเป็นเหตุให้หลงยึดติดสิ่งที่ได้สัมผัส เกิดความรู้สึก (เวทนา) ได้ อันเป็นที่มาของอุปาทาน คือ ความยึดมั่นในสิ่งที่ประสบ จนเป็นเหตุให้ต้องประสบความทุกข์ การสำรวมระวังอินทรีย์แล้ว เรียกว่า อินทรีย์สังวร 3) การกำหนดขอบเขตการพูด การสนทนา เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับพระนวกะ หากไม่มีการควบคุมตนเอง เมื่อได้พูดคุยกันแล้ว จะทำให้ฟังชาน เพลินอยู่กับการพูด ทำให้ละเลยการปฏิบัติที่ควรปฏิบัติ ละเลยสิ่งที่ควรศึกษา ก่อให้เกิดโทษมากกว่าประโยชน์ที่จะพึงได้ สูญเสียเวลาไปโดยเปล่าประโยชน์ เพื่อรักษาเวลาและประโยชน์ของตน จึงควรกำหนดการพูดคุยเท่าที่จำเป็น เรียกว่า ภูัสสปริยันตะ 4) เมื่อได้รับการศึกษาตจปัญจกัมมัฏฐานจากพระอุปัชฌาย์ หรืออุปสัมปทาจารย์แล้ว การบำเพ็ญจิตโดยการแสวงหาสถานที่เงียบสงัดเพื่อปฏิบัติธรรม เป็นวิถีที่พึงกระทำ เพราะการคลุกคลีด้วยหมู่คณะนั้น เป็นการยากที่จะมีความสงบเกิดขึ้นได้ การแสวงหาสถานที่ปลีกวิเวก ที่สงัดจากผู้คน อยู่กับตนเองให้มากถือโอกาสฝึกตนเอง เพราะพระนวกะมีเวลาน้อย หากไม่รีบทำ ก็เป็นเรื่องที่น่าเสียดาย การปลีกวิเวกดังกล่าว เรียกว่า กายวูปกาสะ 5) การมีวิฐิที่ถูกต้อง เป็นการเปลี่ยนแปลงความรู้เดิมที่อาจไม่ถูกต้อง ไม่สอดคล้องกับหลักปฏิบัติที่ควรจะเป็นในพระพุทธศาสนา อาจเป็นเรื่องยากก็จริงอยู่ แต่จำเป็นต้องรับศึกษาหาความรู้ในโอกาสที่เข้ามาบวชใหม่ หากสงสัยก็ซักถามครูอาจารย์ หรือพระพี่เลี้ยง เพื่อไขข้อข้องใจ สัมมาวิฐิจะเป็นฐานให้การดำรงชีวิตเมื่อสึกออกไปเป็นฆราวาส จะได้เป็น “ทิด หรือบัณฑิต” ในพระพุทธศาสนา การมีพรรคนะที่ถูกต้อง เรียกว่า สัมมาทัสสนะ

หน้าที่ที่สำคัญมากของการเข้ามาบวชอีกประการหนึ่ง คือ การศึกษา (สิกขา) ในพระพุทธศาสนา มีเรื่องที่ต้องศึกษาสำคัญอยู่ 3 เรื่อง คือ ศีล สมาธิ ปัญญา รวมเรียกว่า “ไตรสิกขา” เรื่องไตรสิกขาเป็นอาทิพรหมจรรย์ เป็นหลักเบื้องต้นของชีวิตพรหมจรรย์ กล่าวได้ว่า เป็นทั้งหมดของพระพุทธศาสนา เป็นหลักปฏิบัติของชาวพุทธ เป็น “หนทาง”(Path) พระพุทธศาสนา มี “หนทาง” เพื่อการดับทุกข์ หรือทางสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา ทางปฏิบัติมีอยู่ 8 สาย เรียกว่า “อริยมรรคมีองค์ 8 ประการ” อริยมรรคทั้ง 8 สายนี้ สรุปรวมลงในหลักไตรสิกขา หน้าที่ของผู้บวชในพระศาสนา คือ ต้องศึกษาไตรสิกขา เพื่อนำชีวิตไปสู่ การดับทุกข์ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต เมื่อโอกาสมาถึง การศึกษาจึงเป็นเรื่องจำเป็นต้อง เรียนรู้และปฏิบัติ ฝึกหัดต้องศึกษา 3 เรื่องหลัก ๆ อันเป็นบันไดชีวิตของการประพาสพรหมจรรย์ คือ

1. เรื่องศีลสิกขา คือ การศึกษาระเบียบ วิธีปฏิบัติ กฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน เพื่อเกิด สีสสามัญญตา คือ การมีศีลเสมอกันกับสพธรรมิก เพื่อป้องกันการดูถูกเหยียดหยามกัน รังเกียจ กันในเรื่องศีล ศึกษาวินัย เพื่อป้องกันการความผิดพลาด หรือก้าวล่วงวินัย และเพื่อให้เกิดความ ปกติในตน ผู้ไม่มีศีล คือ ผู้มีความผิดปกติ คนปกติ คือ คนมีศีล ประการสำคัญ การปฏิบัติตน อยู่ในศีล เพื่อให้สอดคล้องกับการบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีวัตถุประสงค์ 10 ประการ (วินย.1/20/37) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500) ดังนี้ 1) สงฆ์สกุญฺจตาย เพื่อความรับว่าดี แห่งสงฆ์ 2) สงฆ์ผาสุกตาย เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ 3) ทุมมงฺกุณฺ์ ปุคฺคฺลานํ นิคฺคฺหาย เพื่อข่ม บุคคลผู้เก้อยาก (คนหน้าด้าน) 4) เปสฺลานํ ภิกฺขุณฺ์ ผาสฺวิหฺาราย เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่า ภิกษุผู้มีศีลงาม 5) ทิฏฐธมฺมิกานํ อาสวานํ สํวราย เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดใน ปัจจุบัน 6) สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏฺิฆาตาย เพื่อบำบัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต 7) อปฺปสนฺนานํ ปสฺทาทย เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส 8) ปสนฺนานํ ภฺิญฺโญภาย เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว 9) สทฺธมฺมฏฺฐิตฺยา เพื่อความตั้งมั่นของ พระสัทธรรม 10) วินฺยานุคฺคฺหาย เพื่ออนุเคราะห์วินัย สรุปว่า การบัญญัติวินัยเพื่อความเจริญ งอกงามในพระศาสนา เพื่อความยั่งยืนของพระพุทธศาสนา การปฏิบัติตนตามวินัยบัญญัติ เป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาโดยแท้ จึงเป็นฐานะหน้าที่ที่ผู้เข้ามาบวชต้องใส่ใจ

2. เรื่องสมาธิสิกขา คือ การศึกษากระบวนการทำให้สงบ ทำให้ใจให้หนักแน่น หรือ การรวมใจให้เป็นหนึ่งเดียว ที่เรียกว่า เอกัคคตารมณฺ์ การศึกษาเรื่องจิต โดยการลงมือปฏิบัติ จนเกิดสมาธิในระดับใดระดับหนึ่ง คือ ขณิกสมาธิ สมาธิเพียงชั่วขณะ หรือชั่วคราว อุปจาร สมาธิ สมาธิใกล้แน่วแน่ หรือใกล้นิ่ง แต่ยังไม่รวมตัวเป็นหนึ่ง และอัปปนาสมาธิ สมาธิที่ใจ รวมตัวเป็นหนึ่งแล้ว ได้ฉานสมาบัติในระดับใดระดับหนึ่ง และสามารถดำรงสมาธิอยู่ได้นาน เท่าที่ต้องการได้

3. เรื่องปัญญาศึกษา คือ การศึกษาจนเกิดปัญญา มีความเข้าใจเรื่องต่าง ๆ ชัดเจน เข้าใจในหลักไตรลักษณ์ เข้าใจความเปลี่ยนแปลง เห็นความเปลี่ยนแปลงได้ชัด เกิดปัญญาชนิดที่เรียกว่า ชวนปัญญา แปลว่า ความรู้รวดเร็ว เข้าใจความพร่องของชีวิตและสรรพสิ่ง จนเกิดปัญญา รู้ชัดความเป็นไปของชีวิต จนได้ มหาปัญญา แปลว่า ความรู้มาก เข้าใจชัด รู้แจ้ง เห็นจริงในสัจธรรมที่ว่า ไม่มีสิ่งใดเป็นของตน ไม่มีสิ่งใดเป็นตัวเป็นตน ไม่มีสิ่งใดควรยึดว่าเป็นของตน ไม่มีสิ่งใดอยู่ในอำนาจของตน ทุกสิ่งเป็นสักว่าธาตุตามเหตุตามปัจจัย เมื่อเกิดปัญญาระดับนี้ จึงเรียกว่า คัมภีร์ปัญญา แปลว่า ความรอบรู้ลึกซึ้ง เป็นความรู้ในสัจธรรมของชีวิต

เมื่อศึกษาถึงระดับนี้ ถือว่าเป็นการศึกษาที่นำไปสู่การดับทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายของชีวิต และเป็นเป้าหมายของนักบวช

การประยุกต์ใช้สัจธรรมเพื่อแก้ปัญหาในพิธีกรรมการอุปสมบท

จากการวิเคราะห์สัจธรรมข้างต้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาพิธีกรรมการอุปสมบท ดังนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับพระนวกะขาดโอกาสที่จะได้รับการอบรมบ่มนิสัยจากพระอุปัชฌาย์โดยตรง ทำให้พระอุปัชฌาย์ได้รับคำตำหนิว่า บวชแล้วทิ้ง ปัญหาบวชแล้วทิ้ง เป็นปัญหาของพระอุปัชฌาย์โดยตรง บางท่านเรียกอุปัชฌาย์ประเภทนี้ว่า อุปัชฌาย์เปิด คือ ไขแล้วทิ้ง ปล่อยให้เป็นภาระของผู้อื่น ส่วนพระอุปัชฌาย์ไม่ต้องรับผิดชอบต่อศิษย์ที่ท่านบวชให้ ถ้ามว่าจริงหรือไม่ ตอบว่า มีอยู่ส่วนหนึ่ง แต่มีไขทั้งหมด เพราะยังมีอุปัชฌาย์หลายรูปได้พำสอนศิษย์ โดยเฉพาะศิษย์ที่อาศัยอยู่ในวัดเดียวกับท่าน การแก้ปัญหาจึงต้องแก้ที่พระอุปัชฌาย์ เพื่อกำจัดข้อครหาที่เตือนท่าน จำเป็นต้องนำเอาหลักธรรมเกี่ยวกับหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์คือ ผู้คอยฟังโทษศิษย์ คอยสอนคอยเตือนศิษย์ให้ประพฤติดี ประพฤติชอบ เมื่อพบว่าศิษย์ประพฤติตนไม่ถูกต้อง คอยตักเตือน เอาใจใส่ต่อศิษย์ ไม่ทอดทิ้งศิษย์ เมื่อพระอุปัชฌาย์ได้ทำหน้าที่ของท่านเรียบร้อย คำครหาย่อมหมดไป ใคร ๆ จะไปตำหนิตานไม่ได้ หรือหากท่านไม่ได้อบรมเป็นประจำ ก็มอบหมายให้พระนิสิตาจารย์ที่พระนวกะรูปนั้นอาศัยอยู่ด้วย ได้ทำหน้าที่แทนท่าน ซึ่งในปัจจุบันก็นิยมทำกันแบบนี้ เรียกว่า โอนภาระของพระอุปัชฌาย์ให้ผู้ใกล้ชิดได้ทำหน้าที่แทน ที่สำคัญ ศิษย์เองต้องปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ตามหน้าที่ของศิษย์ ที่เรียกว่า อุปัชฌาย์วัตร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) ประกอบด้วย “การเอาใจใส่ปรนนิบัติรับใช้ ศึกษาเล่าเรียนจากท่าน ขวัญขวยป้องกัน หรือระงับความเสื่อมเสีย เช่น ความคิดจะสึก ความเห็นผิด เป็นต้น รักษาหัวใจของท่าน เคารพรับใช้ท่าน ไปไหนบอกลา ไม่เที่ยวตามอำเภอใจ และเอาใจใส่เมื่อท่านอาพาธ”

2. ปัญหาเรื่องบทสวดที่ใช้ในการขอบวช ปัญหาอยู่ที่อุปสัมทาเปกขะไม่เข้าใจบทสวดรูปแบบการสวดที่พระกรรมวาจาใช้ คือ ภาษาบาลี ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ ผู้ขอบวชไม่มีความ

เข้าใจเนื้อหาที่พระคู่สวดนำมาสวด ไม่รู้แม้กระทั่งเรื่องที่ต้องรู้ เช่น อันตรายภิกขกรรม ซึ่งเป็นการสอบถามคุณสมบัตินี้ที่จำเป็นต่อการบวช หนทางแก้ปัญหา คือ ปัจจุบันมีผู้เข้าใจมากมาย จำเป็นต้องใช้ผู้รู้เหล่านั้นให้เกิดประโยชน์ต่อวงการพระพุทธศาสนา อาจจะใช้ทั้งรูปแบบภาษาบาลีควบคู่ไปกับคำแปลเป็นภาษาไทย จะเป็นการแก้ปัญหาความไม่รู้ของอุปสัมปทาเปกษะ ปัจจุบัน มีแต่บอกให้เจ้านาคกล่าวตาม “อาม ภนเต กับ นตถิ ภนเต” แม้แต่สองคำนี้ ผู้บวชยังไม่มีความเข้าใจ ยิ่งคำถามที่พระคู่สวดซักถาม ผู้บวชยิ่งยากที่จะรู้ความหมาย หากไม่มีการแปลให้รู้ความหมาย เช่น ถามว่า มนุสโสสิ ปุริโสสิ การไม่รู้ความหมาย เป็นเรื่องที่คุณบวชเสียโอกาสในการเรียนรู้ ทั้ง ๆ ที่มีความพร้อมในระดับหนึ่ง แต่ขาดผู้บอกกล่าว การสร้างความเข้าใจทำให้ผู้บวชเข้าใจสิ่งที่ตนเองกล่าว ย่อมมีประโยชน์มาก ทั้งแก่พระพุทธศาสนาและผู้บวชเอง หนทางหนึ่งในการแก้ปัญหา คือ เมื่อมีเวลา พระนวกะต้องเรียนรู้ ต้องสอบถามผู้รู้ในสิ่งที่เองไม่รู้ไม่เข้าใจ

3. ปัญหาเรื่องทุนที่ต้องใช้ในการอุปสมบท การจัดงานบวชในปัจจุบัน มีการใช้เงินจำนวนมาก สำหรับผู้มีฐานะทางการเงินดี ไม่มีปัญหาอะไร เพราะเขาเหล่านั้นมีความพร้อมทางการเงินที่จะนำมาใช้จ่าย แต่สำหรับคนจน มีปัญหามาก เพราะรายได้ก็ไม่ค่อยมี การบวชของบุตรแทนที่จะปลดเปลื้องทุกข์ของพ่อแม่ กลับเพิ่มทุกข์ให้พ่อแม่ เพราะต้องกู้หนี้ยืมสินจากนายทุนเงินกู้มาใช้ในงานบวช หากพ่อแม่ไม่สามารถใช้คืนได้ ก็ต้องตกเป็นหน้าที่ของลูก แต่ตอนที่สอบถามอันตรายภิกขกรรม มีอยู่ข้อหนึ่ง คือ อนโณสิ เธอเป็นคนมีหนี้หรือไม่ แต่พระสอนให้ผู้บวชกล่าวตอบว่า นตถิ ภนเต แปลว่า กระผมไม่มีหนี้รับพระคุณเจ้า หากตอบว่า อาม ภนเต แปลว่า กระผมมีหนี้รับพระคุณเจ้า หากผู้บวชยังเป็นหนี้ใคร ๆ อยู่ พระอุปัชฌาย์ก็บวชให้ไม่ได้ การกล่าวตอบโดยไม่รู้ความหมาย หากเป็นหนี้อยู่ แต่พระสอนให้กล่าวตรงกันข้าม เท่ากับพระสอนให้กล่าวเท็จตั้งแต่วันแรกที่เข้าสู่ร่มเงาพระพุทธศาสนา เป็นการถูกต้องหรือไม่ หากไม่ถูกต้อง จำเป็นต้องแก้ไข ทุนที่ต้องจัดเลี้ยงและมหรสพที่จัดหามาแสดงในงานอุปสมบท ทำให้เรื่องการบวชเป็นเรื่องใหญ่ การบวชควรจัดให้เรียบง่าย สมณะไม่ควรทำให้เอิกเกริก เพราะการบวชเพื่อแสวงหาความสงบ การจัดงานบวชควรทำให้เรียบง่าย ใช้น้อย เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช มีเพียงนายฉันทะร่วมออกเดินทางไปด้วย ไม่มีงานผนวช ไม่มีการเลี้ยงแขก เพราะไม่ได้บอกกล่าวใคร ๆ ออกบวชเพียงตามลำพัง และบรรดาสาวกทั้งหมดที่ออกบวช ไม่มีใครจัดงานบวช จริง ๆ แล้ว เมื่อศึกษาเรื่องการบวชในพุทธกาล ไม่มีพิธีรีตองอันใด ไม่สิ้นเปลือง อย่างมากที่ต้องจัดหา คือ บาตรและไตรจีวร พร้อมทั้งอัฐบริขาร ไม่มีการจัดเลี้ยง ไม่มีการเลี้ยงแขก ยิ่งมหรสพ ยิ่งไม่มี สิ่งเหล่านี้เป็นแบบอย่างที่ดีที่สมควรเอาเป็นแบบอย่างของการบวช เพราะวิธีการเหล่านี้ สามารถแก้ปัญหาความสิ้นเปลือง และไม่ต้องรบกวนสังคม เพราะการจัดเลี้ยงใหญ่โตมิได้เป็นการบ่งบอกว่าผู้บวช จะบวชเป็นพระอยู่ยาวนาน หรือรักษาพระพุทธศาสนาได้ดีกว่าผู้ที่บวชตามมีตามเกิด แท้ที่จริงแล้ว การจัดงาน

บวชอย่างใหญ่โตเป็นการห่างไกลจากคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ประหยัด ใช้ชีวิตพอเพียง ไม่ฟุ่มเฟือย ใช้เท่าที่จำเป็น และให้เกิดประโยชน์สูงสุด การฟุ่มเฟือยจึงมิได้เป็นไปตามพุทธประสงค์ แทนที่จัดงานบวชให้หรูหรา ก็จัดตามมีตามเกิด ให้เหมาะสมกับชีวิต กับรายได้ของตน เพราะในการบวช ไม่จำเป็นต้องจัดงานบวชเสมอไปตามที่โบราณเคยจัด นั่นคือ “การบวชคลุม” ไม่ต้องจัดงานเลี้ยง ไม่จำเป็นต้องบอกแขกบอกคน ใกล้ชิดก็พอ เพียงโกนผมเข้าวัด จัดหาสิ่งจำเป็นในการบวช สิ่งที่ไม่เกี่ยวกับการบวชตัดออกไปทำได้แค่นี้ ไม่ต้องกัณฑ์ยืมสิน ใช้หลัก “มัตตัญญุต” คือ การรู้จักประมาณตน ไม่ทำอะไรเกินตัว ทำแต่พอดี ไม่ต้องเดือดร้อนเพราะการจัดงานบวช

4. ปัญหาเรื่องการทำขวัญนาค เรื่องนี้เป็นความนิยมของแต่ละท้องถิ่น ที่จัดหรูหราอลังการ มีการจ้างหมอลำทำขวัญนาคค่าตัวแพง เพื่อลดค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ สามารถทำได้ง่าย ๆ ซึ่งมีการปฏิบัติกันอยู่แล้วบ้าง นั่นคือ การนิมนต์พระมาเทศน์แทนจ้างหมอลำทำขวัญนาค ทำให้ลดค่าใช้จ่ายลงได้มาก และพระสามารถสอนได้ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องเกี่ยวกับความกตัญญูกตเวทิตลอดถึงการปฏิบัติตนเตรียมตัวก่อนบวช และไม่เสียเวลามากมายนัก ที่สำคัญเปิดโอกาสให้พระได้เผยแผ่หลักพระพุทธศาสนาให้ชาวบ้านได้เข้าใจหลักคำสอน ถือว่า เป็นการช่วยกันรักษาพระพุทธศาสนาอีกโสดหนึ่งด้วย พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) กล่าวว่า การรักษาพระพุทธศาสนานั้น ทำได้โดยวิธี คือ “1) ศึกษาให้เข้าใจ 2) ปฏิบัติตามสิ่งที่เราเข้าใจแล้ว 3) ช่วยกันประกาศให้คนอื่นได้รับความรู้ความเข้าใจต่อไป” (พุทธทาสภิกขุ, 2543) ประเด็นที่ต้องคิดกันต่อไป ทำไม่จะเรียกว่า นาค เรื่องนี้นักปราชญ์ราชบัณฑิต (พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), 2555) อธิบายไว้ว่า นาค แปลว่า คนไม่มาสู่ความชั่ว หรือคนไม่ไปหาความชั่วอีก บางท่านแปลว่า ผู้ไม่ทำความชั่วต่อไป ความก็ลงรอยกัน ถือเอาความว่า ผู้ที่จะเข้ามาบวช เรียกว่า นาค คือ เป็นผู้เห็นโทษ เห็นภัยของการเที่ยวชุกชอนเตร็ดเตร่ ก่อความเดือดร้อนให้แก่ตระกูล เสียเวลา เปลืองชีวิต เปลืองทรัพย์ที่ต้องจ่ายโดยไม่จำเป็น ไม่ได้ประโยชน์คุ้มค่าทรัพย์ที่จ่ายไป การทำเช่นนี้ ชื่อว่า ไม่รักตัว ไม่รักษาชื่อเสียง ไม่รักษาตระกูล เพราะเป็นการเปิดช่องให้อันตรายมาสู่ตัวและตระกูลโดยเร็ว อาจได้รับอันตรายอย่างน่าเสียใจ โดยตัว หรือตระกูลไม่ทันได้นึกฝัน ทั้งนี้ เกิดแต่ความประพฤติดังใจตัวเป็นรากฐาน เมื่อไม่มีการเหนียวรั้งใจ ความประพฤติดังดีได้ยาก ส่วนการทำขวัญนาค “คนทำขวัญนาคต้องหาคันคารมดี มีเสียงไพเราะด้วยการทำขวัญเป็นพิธีอย่างหนึ่ง ให้ญาติได้รวมกันกล่าวคำขวัญนาค บำรุงใจให้สดชื่น ให้นาคเห็นอานิสงส์ที่ตนเองมาเป็นนาค ให้นาครู้สึก ว่า ตนเองได้ทำกิจอันสำคัญในชีวิต ครั้งนี้ ครั้งหนึ่ง ในท่ามกลางหมู่ญาติหลาย ๆ คน...ว่า นาคจะทำความดีแก่ตนและแก่ตระกูล...” (พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), 2555)

5. ปัญหาเรื่องความฟุ่มเฟือยในพิธีกรรมการอุปสมบท ปัญหาความฟุ่มเฟือยจะหมดไปหากเจ้าภาพ 1) พยายามลดอัตรตาลง เจ้าภาพอย่าคิดปมเชื่องให้เกิดขึ้นว่า เราดั่ง เราร่ำรวย

เราเป็นหัวหน้าคน เราเป็นเจ้าของบริษัท เราเป็นประธานรุ่นนั้น รุ่นนี้ เราเป็นคนมีชื่อเสียง เพราะถ้าคิดกันอย่างนี้ ความมีอัตตาของตนเอง จะทำให้ต้องลงทุนมากในการจัดพิธีอุปสมบท ทำให้เกิดความฟุ่มเฟือยมาก ซึ่งผิดหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา 2) ใช้หลักมัตตัญญูตา คือ ความพอประมาณ คือ ความพอดีพองาม หลักความพอประมาณในพระพุทธศาสนา สามารถช่วยยับยั้งอหังการของเจ้าภาพลงได้บ้าง เพราะความพอดีนั้น สอดคล้องกับหลักทางสายกลาง 3) ใช้หลักสติปัญญา คือ ความรู้เท่าทันในเรื่องที่คิด ในกิจที่ทำ จะทำให้ไม่ตกเป็นทาสของความอยาก อยากได้หน้าตา อยากได้ชื่อเสียง อยากได้รับการยอมรับจากสังคม 4) ใช้หลักของศีล คือ ทำสิ่งใดให้อยู่ในภาวะปกติ ไม่ต้องทำเกินชาวบ้านที่เขากระทำกันอยู่ ไม่ต้องหวือหวา ไม่ต้องอลังการ และไม่ต้องฟุ่มเฟือย 5) คำนี้ถึงเป้าหมายของการบวช การบวช คือ การควบคุมตนเองมิให้ฟุ้งซ่าน เพื่อการดับทุกข์ มิใช่เพื่อการปรนเปรอตนเอง หรือปรนเปรอเจ้านาค หรือมิใช่การเอาอกเอาใจตนเอง ซึ่งนั่นมิใช่หนทางที่ถูกต้องของการบวช

สรุป

จากคำถามที่ว่า การอุปสมบทเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ทำอย่างไรพิธีกรรมการอุปสมบทจึงจะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง คำตอบที่ได้รับ คือ การเข้าใจสารัตถธรรมที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมการอุปสมบท นับตั้งแต่การแสดงออกซึ่งคารวธรรม 6 คือ 1) สัตถุคารวตา ความเคารพในพระศาสดา 2) อัมมคารวตา ความเคารพในพระธรรม 3) สังฆคารวตา ความเคารพในพระสงฆ์ 4) สิกขาคารวตา ความเคารพในการศึกษา 5) อัปมาทคารวตา ความเคารพในความไม่ประมาท 6) ปฏิสันถาคารวตา ความเคารพในปฏิสันถาร การอุปสมบทเป็นการตัด การงดเว้นจากความเคยชินแบบเดิม ๆ เว้นจากความสุขแบบชาวบ้าน คือ การเว้นจากกามคุณ อันเกิดจากรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ ประพฤติตนตามแบบอย่างของบรรพชิต การอุปสมบทถือเป็นการสนองบุญคุณมารดาบิดา อีกทั้ง ช่วยให้ผู้บวชมีสัมมาทิฐิเป็นฐานให้การดำรงชีวิตเมื่อสึกออกไปเป็นฆราวาส จะได้เป็น “ทิด หรือ บัณฑิต” ในพระพุทธศาสนา การมีพระสงฆ์ที่ถูกต้อง เรียกว่า สัมมาทสสนะ สัมมาทิฐิต้องอาศัยกัลยาณมิตร คือ เพื่อนดี ที่คอยแนะนำสั่งสอนสิ่งดีสู่ชีวิต กัลยาณมิตรในการการบวช คือ พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ รวมทั้งภิกษุที่เป็นสหธรรมิกผู้ศึกษาร่วมกัน ปฏิบัติธรรมร่วมกัน เมื่อมีสัมมาทิฐิ มีความเห็นตรงถูกต้องชอบธรรมแล้ว สิ่งดีอื่น ๆ ก็จะตามมา เหมือนได้ผู้นำดี สิ่งดีอื่น ๆ ก็จะเกิดขึ้นกับชีวิต

เอกสารอ้างอิง

พระไพศาล วิสาโล. (2546). พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤติ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์.

- พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). (2543). คำสอนในพระพุทธศาสนา. นนทบุรี: กองทุน
ปัญญานันทธรรม.
- _____. (2555). เมื่อเราบวช. ชลบุรี: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. (พิมพ์
ครั้งที่ 11). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ.
- _____. (2556). สอนนาค - สอนทิต. (พิมพ์ครั้งที่ 25). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- พุทธทาสภิกขุ. (2543). บวชทำไม. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- _____. (2546). มนุสสธรรม. ไซยา: ธรรมทานมูลนิธิ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2500). มหาจุฬาเตปิฎกั. วินย.1. พระนคร: มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). มหาจุฬาเตปิฎกั. วินย.4. พระนคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). มหาจุฬาเตปิฎกั. สุตตนต. 21. พระนคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). มหาจุฬาเตปิฎกั. สุตตนต. 22. พระนคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). มหาจุฬาเตปิฎกั. สุตตนต. 23. พระนคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.